'Groepenkap in Douglas' (Landgoed Schovenhorst)

foto's Henny Schoonderwoerd

Kap en verjonging in het Nederlandse bos

'Het Nederlandse bosbeheer hangt direct af van de subsidiestromen' en 'De Nederlandse bosbeheerder is gericht op bosbeeldrealisatie en niet op financieel resultaat.' Twee recente karakteriseringen van het Nederlandse bosbeheer door de Leerstoelgroep Bos- en Natuurbeleid van de Wageningen UR. Het is dan ook begrijpelijk dat gezien het huidige politiek-economische klimaat de houtproductie, de oogst van hout en de daarmee samenhangende bosverjonging direct weer hoog op de agenda staan. Benut de Nederlandse bosbeheerder de productiemogelijkheden van het bos? Of gaat bosbeeldrealisatie voor? Een analyse.

— Henny Schoonderwoerd (Bureau Silve)

> Keer op keer wijzen de studies van het LEI op negatieve financiële resultaten voor Nederlandse bosbedrijven. Tegelijkertijd wordt ook duidelijk dat er weinig hout wordt gekapt en verkocht. Soms, als de houtprijs erg laag is, heeft de buitenstaander begrip voor de boseigenaar/beheerder: je zou wel gek zijn om je hout tegen dumpprijzen te verkopen. Maar in jaren met redelijke tot tevreden stemmende prijsniveaus (en we leven al enkele jaren in zo'n tijdgewricht) zou je meer afzet en omzet verwachten. Het zou, gezien de huidige leeftijdsopbouw van de Nederlandse bossen bijvoorbeeld helemaal niet vreemd zijn om in dergelijke luxejaren het oogstniveau op te krikken tot of zelfs iets voorbij het bijgroeiniveau. Maar dit gebeurt niet of nauwelijks. De beheerder verweert zich door veel gebruikte oneliners als 'het hout staat er niet' en 'ik bles voor het bos en het bos heeft het niet nodig'. De vraag is echter of men daarbij niet teveel kijkt naar het bos in termen van de huidige dunningsbehoefte (die in veel bossen tegenwoordig inderdaad gering is)? Is het niet verstandig om, naast de dunning, ook de eindkap in overweging te nemen om het oogtsniveau te verhogen?

Weinig eindkap

Dat de eindkap, in groepen en kleine vlaktes, de laatste decennia weinig is toegepast kunnen we kwantificeren door na te gaan of er gekapt en verjongd is in bossen die ten tijde van de Vierde Bosstatistiek (zo'n dertig jaar geleden inmiddels) al, in potentie, voor (gedeeltelijke) eindkap in aanmerking kwamen. Dat waren bijvoorbeeld bossen met hoofdboomsoort grove den, douglas, fijnspar en lariks, die qua leeftijd toen (1980-1983) reeds gevorderd waren. Ik heb multifunctionele bossen geselecteerd, waarin recent via steekproeven is bepaald of het oude bos er nog staat of dat er in de tussentijd is gekapt en verjongd. Anders gezegd: is er ter plaatse van zo'n steekproefpunt een gat gekapt of is er nog steeds een kroonlaag van het oude bos aanwezig? Een gat/groep dient daarbij minstens 3 are groot te zijn om als 'kap & verjonging' te worden aangemerkt. Op deze wijze is van ruim 17.000 ha bos met productiedoelstelling het aandeel berekend dat verjongd is. De resultaten zijn samengebracht in tabel 1.

Op basis van de uitgebreide steekproef (meer dan 5.200 steekproefpunten) kunnen we concluderen dat in ruwweg 30 jaar slechts 22% van de onderzochte oppervlakte is verjongd. Anders gezegd: op 78% van het bos staat nog gewoon het oude bos. Voor een goed begrip: dit is bos, dat onder een puur financieel regime al voor het einde van de vorige eeuw compleet gekapt zou zijn.

Meer dikke bomen

Ook als we de verdeling van de staande voorraad over de diameterklassen bekijken, zien we een hele duidelijke trend. De gemiddelde staande voorraad in het Nederlandse bos ligt zo rond de 200 m3 per ha. In 1984 was dat nog ruim 150 m3 per ha. Een spectaculaire toename. Maar niet noodzakelijkerwijs een indicator van een te gering oogstniveau. Om vast te stellen de Nederlandse bosbeheerder, qua benutten van oogstmogelijkheden heeft verzaakt, is een referentie nodig en die kunnen we vinden in het volgende. In de planning van het vlaktegewijze bosbeheer maakten bosbeheerders gebruik van het planningsinstrument 'omloop', zeg maar de gemiddelde leeftijd waarop vlaktegewijs bos werd geveld en verjongd. In het kleinschalige(r) bosbeheer hanteert men liever het begrip 'doeldiameter', de ambitie die de beheerder heeft ten aanzien van de bomen van een bepaalde soort in termen van hun te bereiken diameter. Hier spelen, net als bij de vaststelling van de omloop overigens, aspecten van de groeiplaats, ecologie, bosbeleving én economie een rol. Hoe goed groeit een dikke boom nog? En is er nog een markt voor? Hoe gaat de exploitatie?

Stel dat we nu even op de stoel van de Nederlandse bosbeheerder gaan zitten, onze fascinatie voor mooie bosbeelden aan de kant zetten, ons realiseren dat we niet door kunnen gaan met financieel verlies leiden en eens kijken naar de wijze waarop de voorraad zich ontwikkelt in ons multifunctionele bos. Eerst moeten we doeldiameters vaststellen en als schrijver dezes neem ik maar het voortouw: bij 60 cm gaan we over tot eindkap. De groei is er dan wel zo'n beetje uit en de markt roept ook niet ongebreideld hosanna bij al die hele dikke bomen, 60 cm dus. Behalve dan voor grove den, die is bij 45 cm wel uitgegroeid. En voor berk en lariks houden we 50 cm aan. Als we dan berekenen hoeveel kuubs we in ons bos hebben zitten in bomen die de doeldiameter zijn gepasseerd, dan hebben we een maat voor de alertheid van het Nederlandse bosbeheer. Figuur 1 maakt ons

Tabel 1 Overzicht onderzochte arealen multifunctioneel bos

Hoofd-boom-soort	Kiemjaar-klasse	Leeftijd t.t.v. 4e Bosstatistiek (1980-1983)	Leeftijd nu (2010)	Areaal onderzocht (ha)	Aantal steekproefpunten	Deel verjongd sinds 1980 (%)
Grove den	1880 - 1900	80 - 100 jr	110 - 130 jr	1.357	465	25
Grove den	1900 - 1920	60 - 80 jr	90 - 110 jr	4.398	1.292	21
Grove den	1920 - 1940	40 - 60 jr	70 - 90 jr	5.789	1.793	22
Douglas	1920 - 1940	40 - 60 jr	70 - 90 jr	1.300	403	23
Lariks	1920 - 1940	40 - 60 jr	70 - 90 jr	3.136	910	17
Fijnspar	1920 - 1940	40 - 60 jr	70 - 90 jr	1.430	403	33
Totaal				**17.410**	**5.266**	**22**

Figuur 1 Ontwikkeling van het aandeel in de voorraad van het Nederlandse bos dat wordt ingenomen door bomen die dikker zijn dan de hier gehanteerde doeldiameter (grove den 45 cm, berk en lariks 50 cm en andere soorten 60 cm)

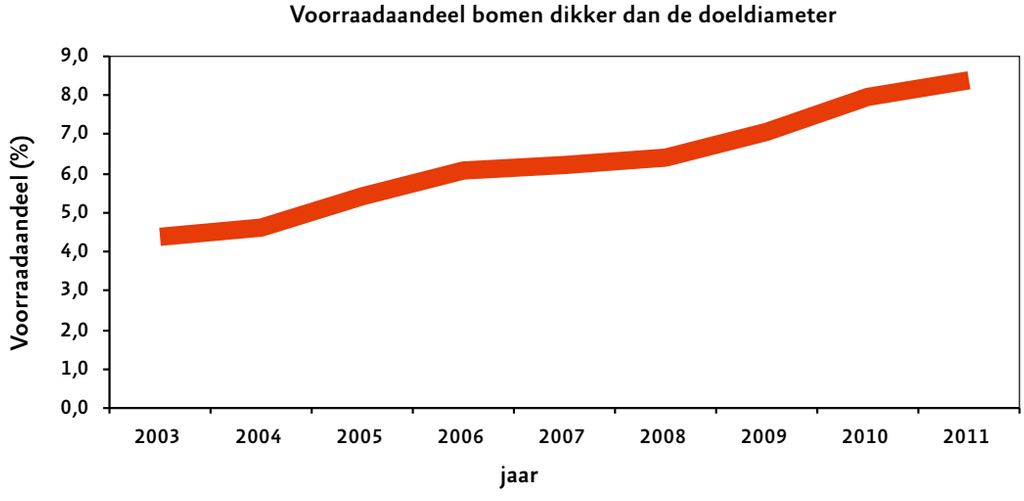

Figuur 2 Dichtheid en soortensamenstelling van vlaktegewijze verjongingen, die nu in de dichte fase zijn, uitgesplitst naar het vroegere bostype, waarin de verjongingen zijn gerealiseerd.

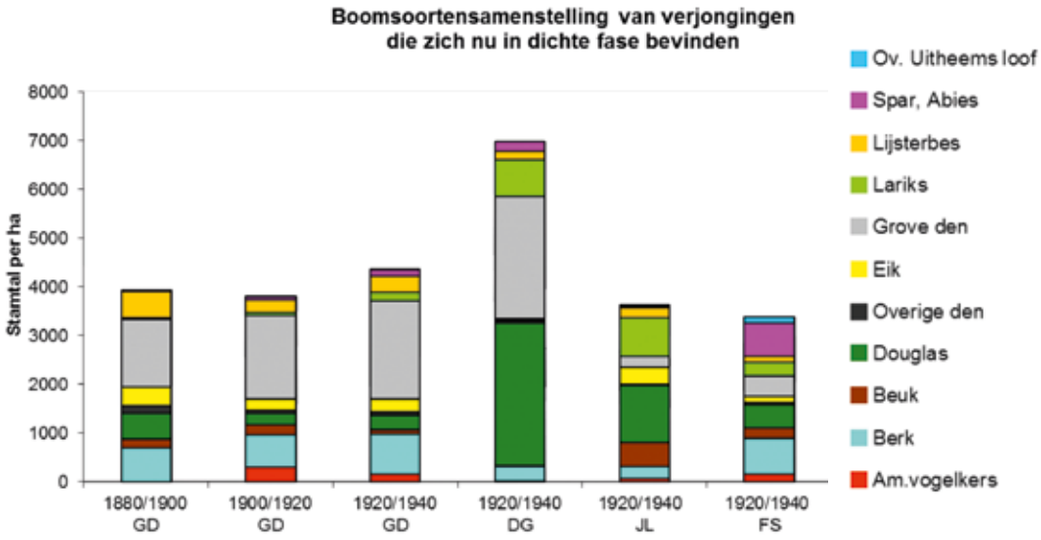

Figuur 3 Dichtheid en soortensamenstelling van verjonging in ouder bos (dat niet verjongd is).

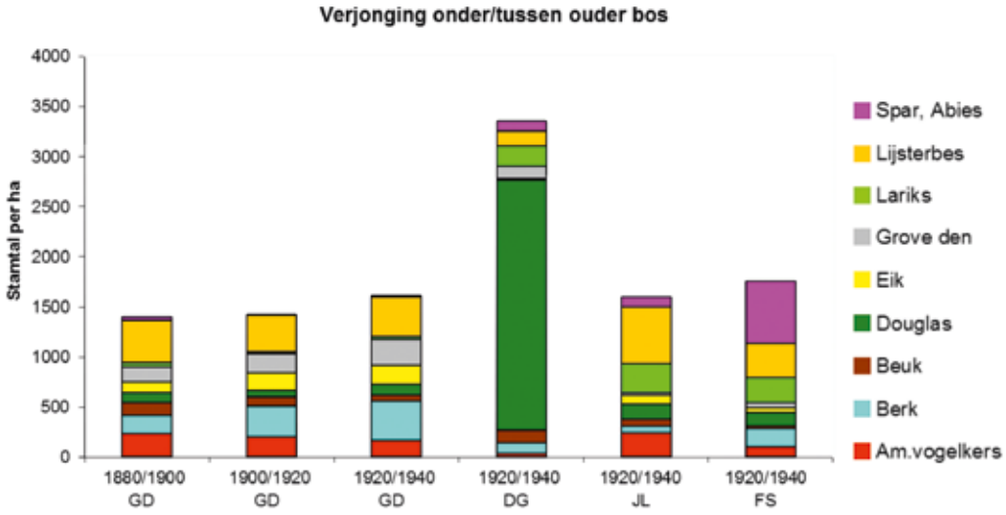

duidelijk dat in minder dan 10 jaar de voorraad bomen die dikker zijn dan onze doeldiameters is verdubbeld van 4% tot 8% van de totale voorraad.

Twee zaken vallen op: ten eerste lijkt het nu niet zo vreemd meer dat er zo weinig eindkap is gepleegd, omdat je zou kunnen beweren dat (als het betreffende aandeel een stijgende lijn door de tijd volgt) het aandeel bomen dikker dan de doeldiameter tussen 1980 en 2000 niet verontrustend groot was. Maar, en dat ten tweede, nu gaat de voorraad toch op niet mis te verstane wijze over die drempel heen groeien.

Een dilemma tekent zich af. Het 'zwaarder' worden van het bos stemt ons, als beeldrealisatoren, tot tevredenheid. Het is zowel in ecologische als in recreatieve zin een interessante en positieve ontwikkeling. Maar groei, productiviteit, afzetmogelijkheden en financiele resultaten staan onder druk. De vraag dringt zich onvermijdelijk op: 'Tot hoever laten we dit doorgaan?'.

Verjonging

Er is weinig aan de kap van groepen en vlaktes gedaan en er zijn dus niet veel vlaktegewijze verjongingen te bewonderen. In deze verjongingen (geen grote aantallen dus), is, afhankelijk van biotische (hert, ree, binnenkort wellicht weer konijn) en abiotische (groeiplaatskwaliteit) omstandigheden in meer of mindere mate een scala aan jonge bomen gekiemd en opgegroeid. Zie figuur 2. Daarin is te zien hoeveel jonge bomen er gemiddeld op een hectare verjonging staan, uitgesplitst naar de typen bos waarvan we hebben onderzocht of er überhaupt is gekapt en verjongd. In figuur 2 gaat

Links: **Vlaktegwijze kap kan, mits goed gekozen, leiden tot verrassende en aantrekkelijke beelden (Amerongse Berg).**

Rechts: **In veel bosgebieden bestaat de voorraad Douglas voor een substantieel deel uit bomen dikker dan 60 cm (Speulderbos).**

Uiterst rechts: **Ook loofbomen kunnen in aanmerking komen voor eindkap (Vorden).**

het om die verjongingen die nu in de dichte fase zijn, dat wil zeggen een gesloten struweel van jonge bomen, die met elkaar de concurrentie aangaan om door te groeien en die ergens tussen de 2 en 10 meter hoog zijn. Figuur 2 laat ons zien dat de verjongingen in het voormalige grove dennenbos (de eerste drie categorieën) gemiddeld zo'n 4.000 jonge boompjes per ha herbergen. Dat is een redelijke hoeveelheid. Het aantal jonge bomen in een verjonging is van belang voor de ontwikkeling van de stamkwaliteit (bij een te ruime stand gaan veel bomen te dikke takken maken) en de keuzemogelijkheden die de beheerder in een latere fase heeft om het bos te kunnen sturen in de gewenste richting. De verjongingen in voormalig douglasbos staan veel dichter (gemiddeld 7.000 stuks per ha), terwijl die in het vroegere lariks- en fijnsparrenbos vergelijkbare dichtheden kennen als die in het vroegere grove dennenbos.

In het vlaktegewijze gekapte bos zijn dus verjongingen ontstaan met redelijke dichtheden. Maar hoe zit het met de soortensamenstelling? We herkennen de invloed van de voormalige hoofdboomsoort in de samenstelling van de huidige verjongingen. Veel grove den in voormalig grove dennenbos, veel douglas in voormalig douglasbos. In het voormalige grove dennenbos bestaan de verjongingen voor een substantieel deel uit loofbomen (berk, eik, lijsterbes en ook Amerikaanse vogelkers). In de verjongingen die in het voormalige douglasbos zijn gerealiseerd is het aandeel loofbomen teleurstellend. In voormalig lariksbos is wel een aandeel loofbomen aanwezig (berk, beuk, eik en lijsterbes), terwijl in het gekapte deel van het fijnsparrenbos alleen de berk enig aandeel heeft.

Overigens kunnen we uit deze grafiek niet afleiden in hoeverre het gaat om natuurlijke verjonging dan wel geplante jonge bomen. Te verwachten is dat het hier toch hoofdzakelijk om natuurlijke verjonging gaat. We zijn immers subsidie-gedreven en de subsidie op herplant is reeds geruime tijd afgeschaft.

We kunnen nu de gevonden dichtheid en soortensamenstelling in de vlaktegewijze verjongingen vergelijken met de verjonging die is ontstaan in het 'oude' bos. Zie figuur 3. Voor een goed begrip: het gaat hier om jonge bomen vanaf een hoogte van 50 cm tot en met jonge bomen met een dbh van 20 cm. De aantallen jonge bomen zijn dus veel geringer in het blijvende bos en liggen rond de 1.500 stuks per ha. Behalve voor het douglasareaal, waar de dichtheid dankzij de aantallen jonge douglassen met 3.500 stuks per ha aanzienlijk hoger ligt. Ook de soortensamenstelling verschilt: zo is er in het grove dennenbos, het lariksbos en in iets mindere mate het fijnsparrenbos veel Amerikaanse vogelkers en lijsterbes en zijn er vrij weinig exemplaren van grove den of andere productiesoorten.

Van de verjonging in het bestaande, oudere bos moet dus geen productiewaarde verwacht worden: noch de dichtheid, noch de samenstelling levert aanknopingspunten daartoe. Natuurlijk kan het interessant zijn om in bepaalde gevallen het oude bos geleidelijk om te vormen naar een door loofboomsoorten gedomineerd bos, maar veel meer dan brandhout zal daaruit niet geoogst kunnen worden.

Hardnekkig

Concluderend kunnen we stellen dat er de afgelopen 30 jaar in het Nederlandse bos weinig groeps- en vlaktegewijze verjongingen zijn gerealiseerd. Wellicht was daar aan het einde van de vorige eeuw nog weinig aanleiding toe, maar het huidige bos komt nu in een fase waarin bomen op forse schaal over de grens van doeldiameters gaan groeien. Daarmee wordt de noodzaak om goed over kap en verjonging na te denken groter en zullen Nederlandse bosbeheerders kap en verjonging moeten opnemen in hun planning. Het doordunnen en de (geleidelijke) omvorming naar een nieuwe generatie bos via de voorverjonging in ouder bos is voor multifunctioneel bos geen optie; de verjonging zal via een vorm van vlaktegewijze kap plaats moeten vinden. Daarbij zal overigens wel gelet moeten worden op de realisatie van verjongingen met gewenste soortensamenstelling, met name voor een voldoende aandeel loofboomsoorten.

Ik voorspel dat we de komende tijd veel meer vlaktegewijze kap in het Nederlandse bos gaan zien. Bij een redelijke houtprijs zal dat ten goede komen aan de bedrijfsresultaten in de Nederlandse bosbouw. De kap van kleine vlaktes (te denken is aan 0,5 ha) in het oudere bos kan daarnaast van positief belang zijn voor de bosbiodiversiteit, omdat veel soorten, die onder druk staan, juist in die vlaktes een goed habitat kunnen vinden. Daarbij pleit ik voor en hoop ik op de hardnekkigheid van de Nederlandse bosbeheerder waar het zijn of haar voorliefde voor het realiseren van mooie bosbeelden betreft. <

Henny Schoonderwoerd ,
schoonderwoerd@silve.nl